Művészet és építészet

Beszélgetés Borvendég Bélával

Ki gondolná, hogy egyes nyugati építészek a fantasztikusan megszaporodott üres műanyag flakonok felhasználásában látják az építészet megújulását. Mások a világméretű lakásprobléma megoldását nem lakások építésében, hanem korszerű hálózsákok tömeges gyártásában képzelik. Ezekhez a teóriákhoz képest nagyon reálisnak tűnnek az „eldobható házak”, melyek impregnált papírból készülnek, s még közelebbi megvalósulást ígérnek a fölfújható és variálható szerkezetek. Ezeket az érdekes és figyelmet keltő elképzeléseket *Borvendég* Béla, Ybl-díjas építész mondta el külföldi szaklapokat idézve.

●

A fent említett elképzelések bármennyire is fantasztikus regényeket idéznek bennünk, valamire figyelmeztetik az építészeket, s bennünket is. Az építőművészet a huszadik században, különösen a század második felében óriási és világméretű változásokat él át. A „gyorsuló idő” és a tudományos-technikai forradalom korában hol a helye, és mi a szerepe annak a művészetnek, mely olyan művészettörténeti értékű tárgyi objektumokat produkált, mint például a Kheops-piramis, a Szent Péter bazilika, gótikus katedrálisok és barokk székesegyházak ezrei és sorolhatnánk a példákat.

— A történelem évszázadai alatt az építészet nagyon sokat változott. Ez nem jelenti azt, hogy alapvető sajátosságait elvesztette volna, de céljai és feladatai módosultak. *Bármilyen óriási és széles körű is a változás, egy dologról semmiképpen nem mondhat le az építészet. Arról, hogy elsődleges célja az emberi környezet humanizálása.* Alkotásaival a materiális igényeken túl humánus tartalmakat, ingergazdag körülményeket kell teremtenie.

●

— *Ellenérvként a sokak által hangoztatott véleményt idézhetjük, miszerint egyre több stresszhatás, temérdek kellemetlen inger ér bennünket naponta. S erre még az építészet is dob egy lapáttal?*

— Az egyik oldalon jelentkező rengeteg kellemetlen és bántó stresszhatást kellemes ingerekkel ellensúlyozni lehet. Ezekből a kellemes, megnyugtató ingerekből az építészet is szeretne minél többet adni.

— *Erre is van ellenpélda. Éppen az új lakótelepek monotoniája, ingerszegénysége.*

— Az első figyelmeztető tény: a föld lakóinak fele, közel másfél milliárd ember egyáltalán nem lakik. A másik, hogy a hazánkban tömegesen jelentkező lakásigényeket rövid idő alatt ki kell elégíteni. Ez csak tömeges sorozatgyártással sikerülhet. Az ipar természetéből adódóan nem humánus. Az ipar termékeit az építészek tehetik humánussá. Ipar és építészet kapcsolata most alakul, formálódik, hiszen csak szoros kapcsolattal, közös erőfeszítésekkel és együttműködéssel valósíthatjuk meg a társadalmi feladatokat. Az építészeknek meg kell ismerni a korszerű anyagokat, technológiákat, meg kell tanulniuk „iparul” ahhoz, hogy érthetővé, humánussá tudják tenni az emberi életek kereteit. A házgyári építkezést is meg kell tanulni az iparban dolgozó szakembernek és építésznek egyaránt. Tudjuk, hogy még csak gyerekcipőben járunk, s egyhangúak a lakótelepek. De a falusi házsorok épp ilyen monotonok. Az egyforma, sátortetős kockaházak utcasorai legalább annyira bántóak, mint a városi lakótelepek. Véleményem szerint 15—20, építészek által megtervezett különböző típusú családi házból álló mintalakótelep megépítése segítene kimozdulni a holtpontról. Ha az építtetők nemcsak a szomszéd házát látnák, hanem a megvalósult elképzeléseket, a jó példákat is, talán segíteni tudnánk azon, amin semmiféle típustervgyűjtemény nem segít.

●

— Művészetnek nevezhetjük-e ma az építészetet?

— Ha művészetnek fogjuk fel, akkor tükröznie kell alkotójának közlését. Mivel egy-egy megvalósult építészeti alkotás rendkívül determinált és differenciált, csak a legmélyebb rétegekben fedezhetők fel az építész személyes közlései. A legjobb alkotásokon azonban mindig ott van az alkotó kézjegye, gyakran alig észrevehető mélységekben. Többek között ezért sem tartják művészetnek az építészetet, ezért nem ismerik az emberek még a legjelentősebb építészek nevét sem. Az építészetben ugyanaz a differenciálódás, és átstrukturálódás zajlik le, mint például a film és a televízió megjelenésével a dráma területén. A közös ismérvek mellett megjelennek a sajátos jegyek, a különösségek is. Nyilván más alfája az építészetnek egy parlament tervezése, más egy ipari objektumé és megint más egy szétszerelhető vándorló kiállítási csarnoké. A bővíthetőség, az átalakíthatóság igénye a zárt struktúrák helyett nyitottakká teszi az építészeti alkotásokat. Olyan organikus rendszerré, mely alakítható, szervesen bővíthető, növelhető. A modern építészeti produktumok egy része éppen a „gyorsuló idő” szorításában felveszi a tartós fogyasztási cikkek egyes tulajdonságait. Ezzel számolnunk kell, ezért kell elgondolkodnunk a ma még sokak számára nevetségesnek ható és az építészek körében is vitákra ingerlő elméleteken, elképzeléseken, ezért kell keresnünk például a felfújható és variálható szerkezetek nálunk is megvalósítható lehetőségeit.

Tandi Lajos

Távvezeték a hegyekbe

Befejezéséhez közeledik a települések teljes villamosítása Örményországban. A tengerszint felett 3000 méteres magasságban fekvő földeken gazdálkodó termelőszövetkezetek is beiktatják az állami hálózatba. A távvezetékek építésével kapcsolatos költségeket az állam viseli. A köztársaság gyorsan fejlődő mezőgazdasága és ipara szükségleteinek kielégítésére növelik a már működő erőművek teljesítményét és újakat is építenek. Többek között itt készül a Kaukázus vidék első atomerőműve és egy nagy hőerőművet is létesítenek. 1975-re a köztársaság energiatermelése több mint kétszeresére nő. Örményország ez egy főre jutó villamosenergia-termelésben már most is az elsők között van a világon.

Örömmel jött Szegedre

Könyv Fleischer Antalról

Elismerésre méltó a Zeneműkiadó törekvése, hogy egymás után jelennek meg a múlt és a jelen alkotóiról füzetszerű könyvecskék, amelyek kiváló muzsikusok életét és munkásságát ismertetik.

Ebben a ciklusban jelent meg Németh Amadé operaházi karnagynak, Fleischer volt tanítványának monográfiája. Nem célom a könyvecske részletes ismertetése, elöljáróban csupán annyit, hogy Fleischer 1913-tól a Népopera, 1915-től az Operaház korrepetítora, 1918—1939. júliusáig, 20 éven keresztül az Operaház karmestere volt. Ezen idő alatt tehetségével, energiájával, munkabírásával általános elismerést küzdött ki magának — nemcsak itthon, külföldön is.

Ezúttal elsősorban szegedi kapcsolatait szeretném a könyvecske kiegészítéséül feljegyezni.

Makón született 1889. május 30-án. A század elején a család Szegedre költözött. A Demeter-templomtól a Tisza-partig húzódó Szegfű utcában, alacsony házban laktak. A klinikák helyén a volt Palánknak akkor még csupa ilyen apró házacskái őrizték a múltat. Antal a piarista gimnáziumban végezte a 3. és 4. osztályt, majd átiratkozott a kereskedelmi iskolába, ott érettségizett. A tehetséges zongoranövendék a Városi Zenedében kitűnő muzsikus tanárt kapott az idősödő Menner János személyében, aki „a kötelező tanulmányokon felül is foglalkozott vele, sőt különleges ujjgyakorlatokat is írt számára. Neki köszönhette elismert pianista tudását.” Felkészültségét jellemzi, hogy eltávozása előtt 1907. március 10-én a zeneiskolának a Tisza-szállóban tartott hangversenyén Dohnányi zongoraversenyét játszotta — zongorakísérettel. Itt érdemes feljegyezni, hogy Menner János annak a Menner Lajos pesti zongoratanárnak volt a fia, akinek neve a Liszt Ferenc hazatértére összegyűlt társaság tagjai között szerepel. Érdekes továbbá, hogy Isoz Kálmán zenetörténeti kutató a Muzsika 1929. évi számában feljegyzi: „Beethoven Fidelióját harmadik átdolgozása után, másfél évvel a bécsi bemutatót követően 1916-ban a budai színházban is előadták. Karmester Czibulka Alajos volt, kinek felesége Menner Babett kitűnő énekesnő, jutalomjátékaként énekelt.”

Fleischer másik tanára a klasszikus és brahms-i zeneelmélet kitűnő teoretikusa: König Péter volt. Fleischer meleg szívére jellemző, hogy tanárait rajongásig szerette. Menner később meghalt, König Péterrel pedig ez a szeretet őszinte barátsággá mélyült, és végig megmaradt. Emellett tisztelője és őszinte barátja volt Figedy-Fichtner Sándornak is, aki már a század első évtizedében zenekarával szimfónikus hangversenyeket adott. Az ő meghívására dirigálta először a szegedi filharmónikus zenekart 1931. június 14-én. Műsoron Weber: Eurianthe nyitánya, Mozart Jupiter szimfóniáján, Fichtner: Hegedűversenye és Járay-Janácsek: Szvitje szerepelt.

1933-ban többek közt Csajkovszkij V. szimfóniáját, 1935-ben Bruckner IV. szimfóniáját, 1937-ben Mahler IV. szimfóniáját vezényelte, mint vendégkarmester. 1937. januárjában Mozart Szöktetését, áprilisban Don Pasqualet dirigálta a szegedi színházban. Utána a Tömörkény Társaság tiszteletbeli tagjává választotta. 1937. nyarán ő tanítja be Mascagni számára a Parasztbecsületet, ekkor már olaszországi sikerekkel a háta mögött, és dirigálja a szabadtéren Hubay Cremonai hegedűsét. Ez alkalommal nyilatkozta a Délmagyarországnak: „Az én dédelgetett elképzelésem, hogy a szegedi szabadtéri játékokat maximális jelentőségű Festproduktionokká lehetne növelni...”

A róla szóló könyvecske szerint hihetetlen munkát végzett. Ő mutatta be a Falstaffot, Sztravinszky Tűzmadarát és sok újdonságot. A Nemzeti Zenede karnagyképzőjét és zenekarát vezette. Tanítványa volt Ferencsik János és Doráti Antal. A Fleischer—Zsolt—Hollós—Csuka zongoranégyes évekig szerepelt a rádióban. Közben komponált. Vendégként dirigált Bécsben, Londonban, Barcelónában, Triesztben, Torinóban, Rómában, Nápolyban, Milánóban, Göteborgban, Helsinkiben és Stockholmban. Több külföldi, kecsegtető ajánlatot kapott, de itthon akart dolgozni. Érdemei elismeréséül az Operaház néhány éve Fleischer-bérlet sorozatot nyitott.

Sokat lehetne még mondani róla, mint emberről, éles, érdekes muzsikusegyéniségről. Minden alkalommal boldog örömmel, szinte kitárulkozva jött Szegedre, ifjúságának és tanulóéveinek városába. Soha nem feledte el, mennyi mindent köszönhet jó pályakezdésének, örült, ha segíthetett, örült minden sikernek. Szegedinek érezte és vallotta magát.

Németh Amádé könyve gondos munka eredménye színes epizódjaival mindvégig érdekes olvasmány. Megérdemli, hogy a szegedi zenei intézmények és kultúra munkásai, muzsikusok, zenebarátok kézbe vegyék.

Dr. Belle Ferenc

Péter László

Irodalmi emlékhelyeink

9.

Az alsóvárosi templom

Szegednek a Dömötör-torony után legrégibb műemléke irodalomtörténeti vonatkozásokban is gazdag. Nem annyira a templom, mint inkább a rendház. Gyűjteményében őrizték azt az értékes palástot, a firenzei takácsművészet 15. századi jeles alkotását, melyet a hagyomány szerint *Mátyás* király adományozott 1475 októberének végén a Dömötör-templom kopott miseruhában szolgáló papjának. *Heltai* Gáspár így írta le, igaz, hogy ő pünkösd napjára tette az esetet:

Im, a gyűlés pünkest mást napján vala,
Szent Demeter templomában benne vala,
Ajtatos nagy misét meghallgata,
Nagyuraknak sokasága udvart álla.
Mise után uraknak király monda:
Szent Demeternek vagyon hitvány ruha,
Emlékezetére neki offerálok,
Az érdemes szentnek jobb köntöst adok.
Mindjárt szép felső ruháját levoná,
Ajtatosságból azt odaadá,
Hogy misemondó ruha szép legyen belőle,
Mely hatvanezer forintot megérne.
Ez lenne mindéltig Szent Demeterben,
Az isteni szolgálatban Szegeden.

A drága kazula ma a Móra Ferenc Múzeumban van. A ferenceseknek különösen a török hódoltság alatt volt nagy szerepük a szegedi művelődés történetében. Nem csak papjuk, hanem tanítójuk és orvosuk is volt a „barát” az itt maradt népnek. A török eleinte támogatta a hitújítóknak az alsóvárosi templom megszerzésére irányuló próbálkozásait. *Abádi* Benedeket, a híres könyvnyomtató prédikátort különösen kedvelte a szegedi basa, és meg is fenyegette a barátokat, ha nem húzzák meg magukat, kiűzi őket a városból. A helyzet azonban az 1562. évi nevezetes hitvita után megváltozott; okmány nyugtatta meg a barátokat a templomhoz való jogukról.

Az *„alsóvárosi disputa”* pedig hamarosan mondai hagyománnyá vált. Először *Telek* József prédikációgyűjteményében (1762) olvasható, említi *Dugonics* András is (1794), *Ordinánsz* Konstantin (1830), *Weber* Károly (1853); novellisztikusan földolgozta Mikszáth (1883), *Palotás* Fausztin (1886) és *Gárdonyi* Géza (1897) is. Az alapmotívum mindegyikben közös: a hitvita során a barátok megszorultak, már-már a protestánsok győzedelmeskedtek a szegedi basa színe előtt, amikor a konyháról valami együgyű fráter megmentette a helyzetet ravasz és fondorlatos kérdésével. Mikszáth így eleveníti föl a prédikátornak nekiszögezett kérdését:

„Azt mondja meg nekem kegyelmed, ha már olyan okos — dörgé a szakács — hányan voltak a nagy próféták?

A prédikátor sértődve válaszolt:

— Hogy kérdezhetsz tőlem ilyen nevetséges kicsiséget?

Ámde a basa közbeszólt:

— De csak mondja meg kegyelmed, ha tudja.

— Jól van, barát, ha nem tudtad, hát megmondom — szólt kelletlenül a prédikátor. — Négyen vannak: Ézsaiás, Jeremiás, Ezekiel és Dániel.

A fráter féloldalt a basára pillantott, s így szólt ravaszul:

— Nem jól tudja azt kegyelmed, prédikátor uram. Hát az ötödik próféta, az Isten legnagyobb prófétája, Mohammed, hol maradt?

A basa elnevette magát. Tetszett neki az ötlet, meg hogy haza lehet menni ebédelni.

— Igazad van, barát — szólt fölkelve helyéről. — Tied a templom!

És azóta a barátoké is maradt mindvégig a templom.”

Kár, hogy Mikszáth nem használta föl szó szerint Ordinánsz Konstantin szövegét, mert abban a régi magyarság jó ízű nyelvén, így szól a basa a baráthoz:

— *Ne félj, papgazda! Tiéd a templom!*

Egyébként érdemes művelődéstörténeti szakírónk, Kovács János, a hagyományból merítve azt állítja, hogy az alsóvárosi templom tetejét addig díszítő kakast ekkor levették, és — ki tudja, milyen viszontagságok után — háromszáz év múltán, újból megaranyozva, ezt tették az új református templom (1883) tornyára. Igaz-e ez, vagy csak újabb legenda, nincs rá bizonyíték.

Dugonics András is megörökített egy anekdotát, valamely másik együgyü alsóvárosi emberről, aki a barátoknak volt udvari szolgája, és a Préda nevet viselte. Emberünk jól megtanulta a gvárdián prédikációjából, hogy az ember egyformán vétkezik gondolattal és cselekedettel, merthogy *a gondolat egy a cselekedettel.* Így aztán ő a rábízott munkát, hogy a szénát árkolja körül, nem végezte el, hanem, amikor felelősségre vonták, így felelt meg: *a kazal körül úgy körülgondolta az árkot, hogy jobban soha se lehetne.* Történetéből *Móra* Ferenc is tárcát írt *Préda* címmel (1927), s emlékét őrzi a szegedi szólásmondás: ***körülgondolta, mint Préda a barátok szénáját.***

De volt az alsóvárosi rendháznak író lakója is, a nemrég fölfedezett páter *Kiss* István (1733—1798), a magyar barokk kitűnő írója, *Mikes* Kelemen és *Faludi* Ferenc mellett a magyar széppróza kiváló mestere. Kéziratban a gyöngyösi rendházban fönnmaradt *Jeruzsálemi utazás* című művét 1958-ban Rómában adták ki. A Jászberényben született ferences barát *1784 és 1791, majd ismét 1792 és 1795 között* lakott a szegedi zárdában. Második szegedi tartózkodása idején írta meg — valószínűleg korábbi (1770 körüli) latin nyelvű fogalmazványa alapján szentföldi utazásának (1766—69) történetét. Két passzusát hadd idézzem jó ízéért, tanulságáért. „Négy esztendők alatt — írja — egész a földnek kerekségét megkerülhetném Szegedről mindenütt a vízen, és ismét Szegeden ugranék ki a vár alatt való Nepomucénos Sz. János képénél, vagy ahol tetzene, ha mingyárt a Boszorkányok Szigeténél is.” Nagyboldogasszony napján Alexandriában telve találta a templomot, s a misén mindnyájan imádkoztak, énekeltek, úgymond: *„nem ollyan kanászosan, mint itt, alsó Magyarországban...”*

Csupán érdekességként említem, hogy *Veres* Péter 1917-ben, amikor híradós tanfolyamra Szegedre vezényelték, a Cserepes sori barakkokban lakott, s vasárnaponként — bár protestáns volt — századával kénytelen-kelletlen eljárt az alsóvárosi templomba misére. Ott látta és hallgatta a később hérosztratoszi hírességű *Zadravecz* István páter gvárdiánt prédikálni.

Juhász Gyula két szép versével örökítette meg az alsóvárosi templom köré fonódó népi vallásosság szegedi mitológiáját. *A Fekete Mária* (1924) és a *Haviboldogasszony* (1928) című verseiben a szegényparasztság *égi és földi messianizmusának* ád költői kifejezést. S ugyancsak ő emelte be költészetébe *a szegedi Dózsa-legendát* is, azt a hagyományt, mely szerint itt, a templom körüli ősi temetőben hantolták el Dózsa levágott fejét:

Dózsa fejét itt adták át a földnek,
Mikor megjárta a zord bitót.
De hallgat róla most a csöndes őskert,
Magyar titok. De még beszélni fog!

Az alsóvárosi temetőben